

Тема: Договір факторингу¹

План лекційного заняття:

1. Загальна характеристика договору факторингу.
2. Сторони договору факторингу.
3. Права та обов'язки учасників факторингових відносин.
4. Відповідальність сторін договору факторингу.

Рекомендовані джерела

Нормативно-правові акти:

Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (із змінами) (статті 512-519, Глава 73). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Про факторинг : Закон України від 03.06.2025 р. № 4466-IX (введення в дію відбудеться 30.07.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4466-20#Text>.

Про банки та банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2121-14#Text>.

Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 14.12.2021 р. № 1953-IX (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>.

Щодо методичних рекомендацій по наданню послуг підприємствам та організаціям через факторинг: Лист Національного банку України від 04.05.1992 р. № 12001/200. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_200500-92#Text.

Конвенція УНІДРУА про міжнародний факторинг (28 травня 1988 року) (28.05.1988 р., м. Оттава (Канада)). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_210#Text.

Література:

Цивільне право (особлива частина). Курс лекцій : навч. посіб. / за ред. І. Спасибо-Фатеевої. Харків : ЕКУС, 2022. 640 с. С. 485–502.

Судова практика:

Презентація судді Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду Ю. Чумака «Особливості розгляду та вирішення спорів, що виникають із забезпечення виконання кредитних зобов'язань», 09 жовтня 2023 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_osobl_kredit.pdf.

Інформаційна довідка про практику Верховного Суду у справах щодо відступлення права вимоги, факторингу, розмежування факторингу і відступлення права вимоги (цесії). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/nauk_visn/Info_dovidka_prakt_VS_cesia_fakt.pdf.

Постанова ВП ВС від 11.09.2018 р. у справі №909/968/16.

Постанова ВП ВС від 16.03.2021 р. у справі №906/1174/18.

¹ Значна частина матеріалу має в основі Лекцію 22 «Договір факторингу» з навчального посібника «Цивільне право (особлива частина). Курс лекцій : навч. посіб. / За ред. І. Спасибо-Фатеевої. Харків : ЕКУС, 2022. 640 с. С. 485–502. Автор лекції – В. Крат. Схеми та таблиці з навчального посібника «Цивільне право України у схемах і таблицях. Частина І: Навчальний посібник (для студентів вищих навчальних закладів) / Болокан І.В., Бичківський О.П. та ін. Запоріжжя: Провіта, 2010.

Постанова КЦС ВС від 05.03.2018 р. у справі №2-682/11.

Постанова КЦС ВС від 08.11.2018 р. у справі №537/5320/16-ц.

Постанова КЦС ВС від 24.06.2019 р. у справі №757/44011/15-ц.

1. Загальна характеристика договору факторингу

На формування інституту факторингу в національній правовій системі значно вплинула сучасна міжнародна практика і, як результат її узагальнення, Конвенція УНІДРУА про міжнародний факторинг (28.05.1988 р., м. Оттава). Але оскільки Україна не є учасницею цієї Конвенції, остання не має самостійного правового значення для регулювання відносин факторингу в Україні². Думки про історичне коріння цього інституту різняться. У наукових джерелах можна знайти інформацію, що ще в Месопотамії в III тисячолітті до нашої ери існували відносини між діловими людьми, які є аналогом факторингу. Виникнення факторингу в сучасному вигляді відносять до XVIII сторіччя і пов'язують з торговельною практикою Англії та її американських колоній. В інших джерелах виникнення факторингових відносин пов'язують з періодом XII-XVI ст.³

Поняття договору факторингу. За договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату (у будь-який передбачений договором спосіб), а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника) (ст. 1077 ЦК України).

Факторинг виник тоді, коли ринки збуту були віддалені від місць виробництва продукції, і фактори відігравали роль зв'язкових між виробниками та кінцевими покупцями. Факторингом у ті часи була посередницька послуга в торговельній діяльності, за допомогою якої виробник (постачальник) товару швидко та гарантовано отримував від посередника (фактора) кошти за товар (навіть до його поставки покупцеві), а покупець (торговець) цього товару отримував відстрочку в його оплаті, завдяки чому міг його перепродати, отримати кошти від кінцевого покупця та розрахуватись ними з фактором. За цю посередницьку послугу фактор отримував винагороду від продавця або покупця (торговця). З часом розвиток факторинг набув різних форм та видів, перестав бути посередницькою торговельною послугою, а фактор втратив функцію дистриб'ютора продукції.

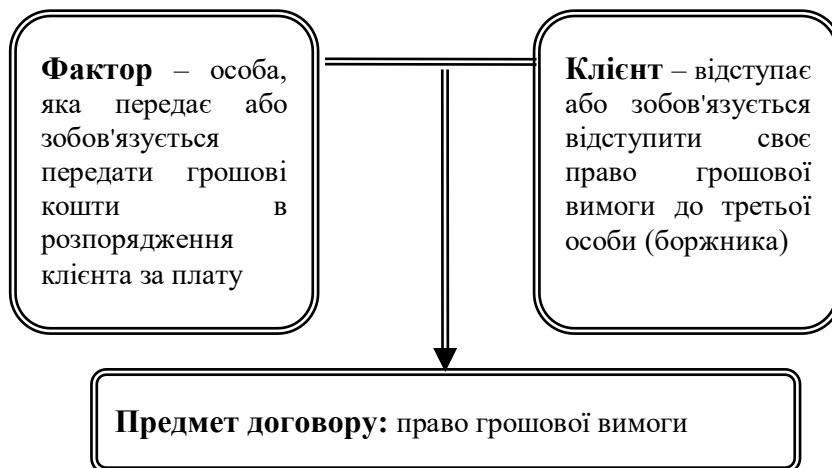
На практиці виникає потреба **розмежування цесії та договору факторингу.**

Цесія	Договір факторингу
правочин	договір

² Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1200 с., с. 993.

³ Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1200 с., с. 993-994.

може бути передана будь-яка вимога	предметом є право відступлення грошової вимоги, яка ґрунтується на основному договорі, пов'язаному з підприємницькою діяльністю
оплатний або безоплатний	оплатний
кредитор не може бути змінений, якщо це встановлено договором або законом	недійсність заборони відступлення права грошової вимоги

Матеріальний предмет договору факторингу становлять грошові вимоги клієнта до третьої особи, що впливають з надання товарів, виконання ним робіт чи надання послуг третій особі⁴. Саме про такий предмет йдеться у ст. 1078 ЦК України, в якій закріплено, що **предметом договору факторингу може бути** право грошової вимоги, строк платежу за якою настав (**наявна вимога**), а також право вимоги, яке виникне в майбутньому (**майбутня вимога**). Майбутня вимога вважається переданою фактору з дня виникнення права вимоги до боржника. Якщо передання права грошової вимоги обумовлене певною подією, воно вважається переданим з моменту настання цієї події. У цих випадках додаткове оформлення відступлення права грошової вимоги не вимагається. Клієнт може відступити факторові свою грошову вимогу до боржника з метою **забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором**. Саме такий варіант зобов'язання фактора за договором

⁴ Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1200 с., с. 994.

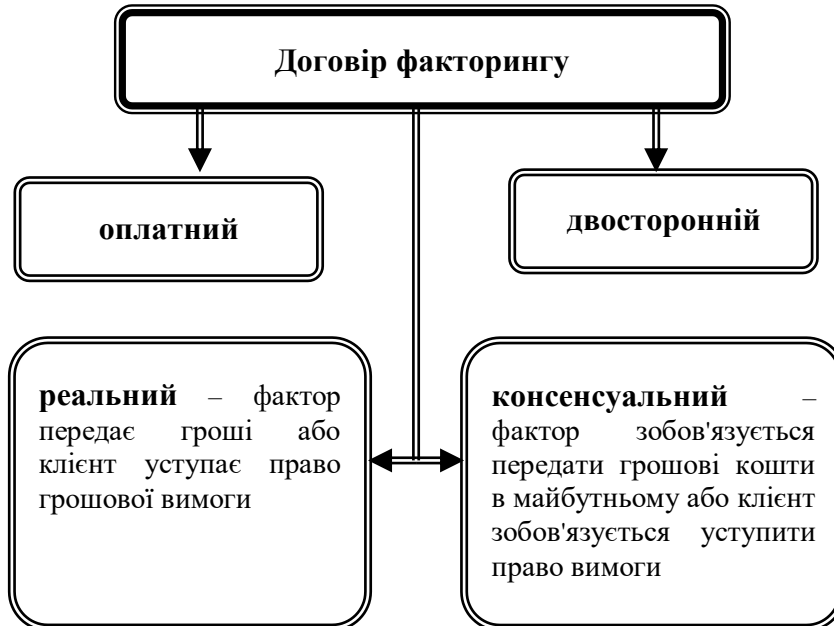
факторингу може передбачати надання клієнтові послуг, пов'язаних із грошовою вимогою, право якої він відступає.

Юридичним предметом договору факторингу є дії сторін – надання фінансування під відступлення грошової вимоги⁵.

Отже, за своєю природою договір факторингу є своєрідним поєднанням кредитного договору (надання фінансування) і договору про надання послуг⁶.

Юридична характеристика договору факторингу включає його розуміння як: реального (консенсуального з моменту нотаріального посвідчення), синалагматичного (двостороннє зобов'язуючого), оплатного, опосередковуючого зобов'язання щодо надання фінансових послуг.

Реальний договір вважається укладеним з моменту передачі фактором грошових коштів у розпорядження клієнта або з моменту відступлення клієнтом факторові права грошової вимоги до третьої особи (боржника).

Консенсуальний договір є укладеним з моменту досягнення сторонами згоди

⁵ Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1200 с., с. 994.

⁶ Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1200 с., с. 995.

щодо його істотних умов у належній формі. Внаслідок наявності таких нормативних конструкцій, як: «фактор *передає або зобов'язується передати грошові кошти*», «клієнт *відступає або зобов'язується відступити* факторові своє право грошової вимоги», учасники цивільних відносин **можуть самостійно конструювати реальну або консенсуальну модель свого договору.**

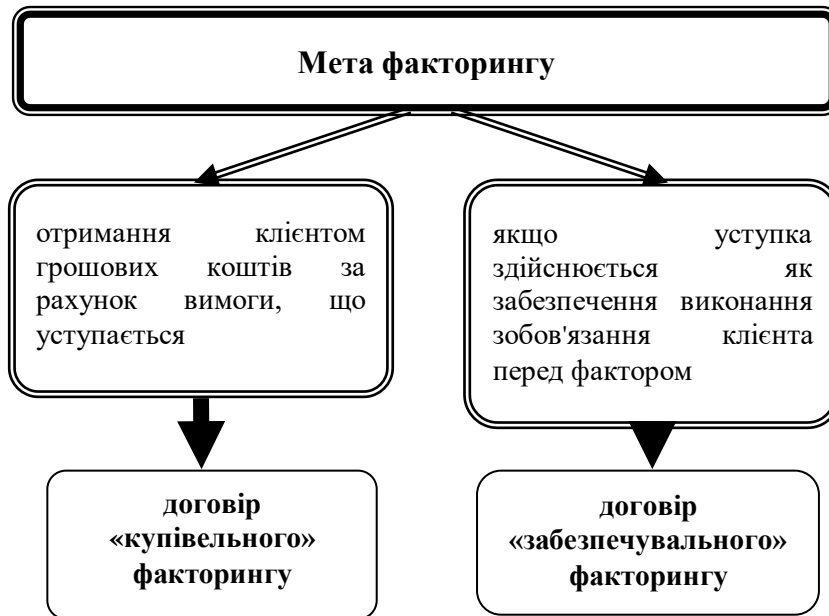
При укладенні договору факторингу має бути визначено відповідний вид моделі, від якої залежить момент укладення. До таких видів належать, зокрема, такі випадки:

- 1) фактор передає грошові кошти, а клієнт відступає право грошової вимоги;
- 2) фактор передає грошові кошти, а клієнт зобов'язується відступити право грошової вимоги;
- 3) фактор зобов'язується передати грошові кошти, а клієнт відступає право грошової вимоги;
- 4) фактор зобов'язується передати грошові кошти, а клієнт зобов'язується відступити право грошової вимоги.

Синалагматичний (двостороннє зобов'язуючий) договір означає, що кожна зі сторін має права та обов'язки, що кореспондують один одному. І фактор, і клієнт мають один щодо одного права та обов'язки. Наприклад, праву фактора на плату за надання фінансової послуги та обов'язку з передачі грошових коштів кореспондує обов'язок клієнта сплатити плату за надання фінансової послуги та право вимагати передачі грошових коштів.

Оплатний договір означає, що обов'язку однієї сторони вчинити певну дію по наданню певного блага кореспондує такий само зустрічний обов'язок іншої сторони. Платність договору факторингу має **імперативний характер**. Формулювання «**у будь-який передбачений договором спосіб**» може означати, що способи вираження плати за надання послуг фактором можуть бути різноманітними: фіксована сума, купівля права грошової вимоги за ціною нижче номіналу, відповідний розмір процентів тощо. Якщо фактор надає (зобов'язується надати) фінансування клієнту шляхом купівлі за меншу вартість від обсягу права, то відступлення права грошової вимоги якраз на меншу суму і слугуватиме платою для фактора. Адже від реалізації набутого права грошової вимоги він матиме можливість отримати більше, ніж сплатив клієнтові. Договір факторингу як **оплатний належить до мінових, комутативних** (від лат. commutare – міняти) – сторони мають можливість визначити співвідношення благ, що набуватимуться кожною з них за договором на момент його укладання.

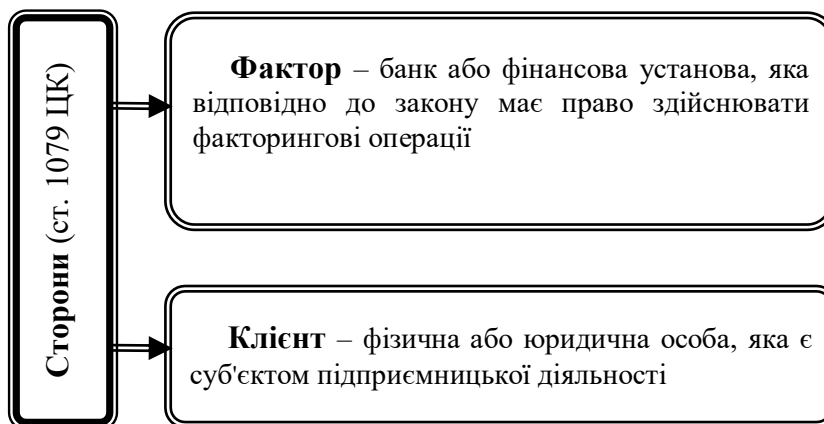
Можливі варіанти:

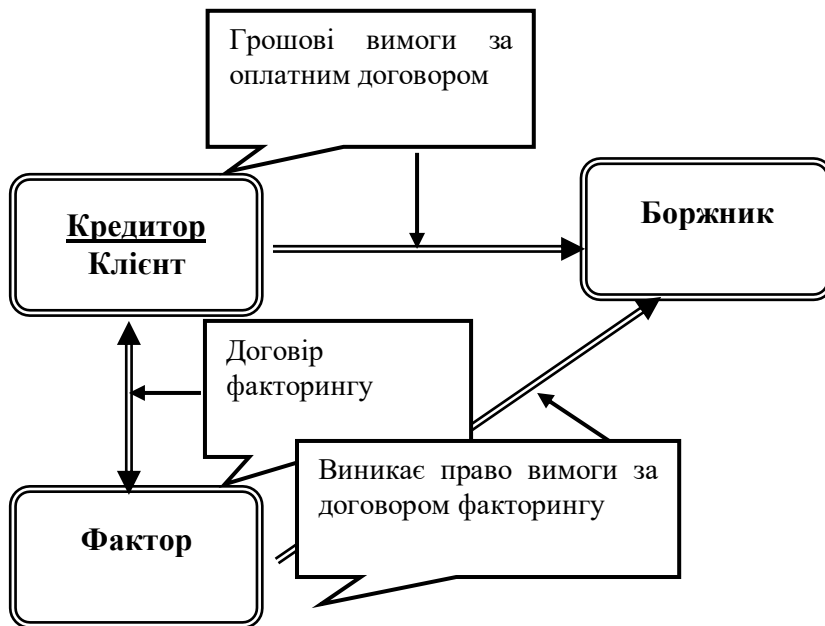
Залежно від способу фінансування та функції, яку виконує відступлення, виокремлюють два види договору факторингу: договір «забезпечувального» факторингу та договір «купівельного» факторингу.

2. Сторони договору факторингу

Відповідно до положень ст. 1079 ЦК України, сторонами у договорі факторингу є фактор і клієнт. **Клієнтом** у договорі факторингу може бути фізична або юридична особа, яка є суб'єктом підприємницької діяльності. **Фактором** може бути банк або інша фінансова установа, яка відповідно до закону має право здійснювати факторингові операції.

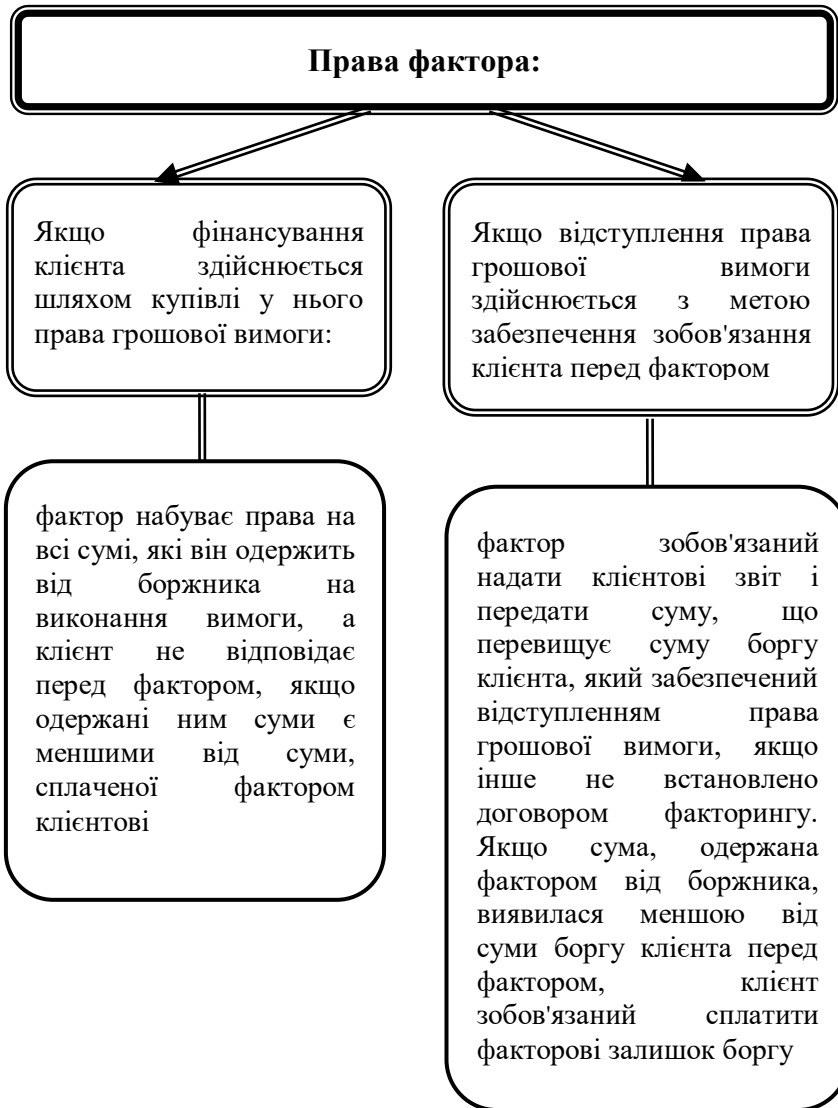

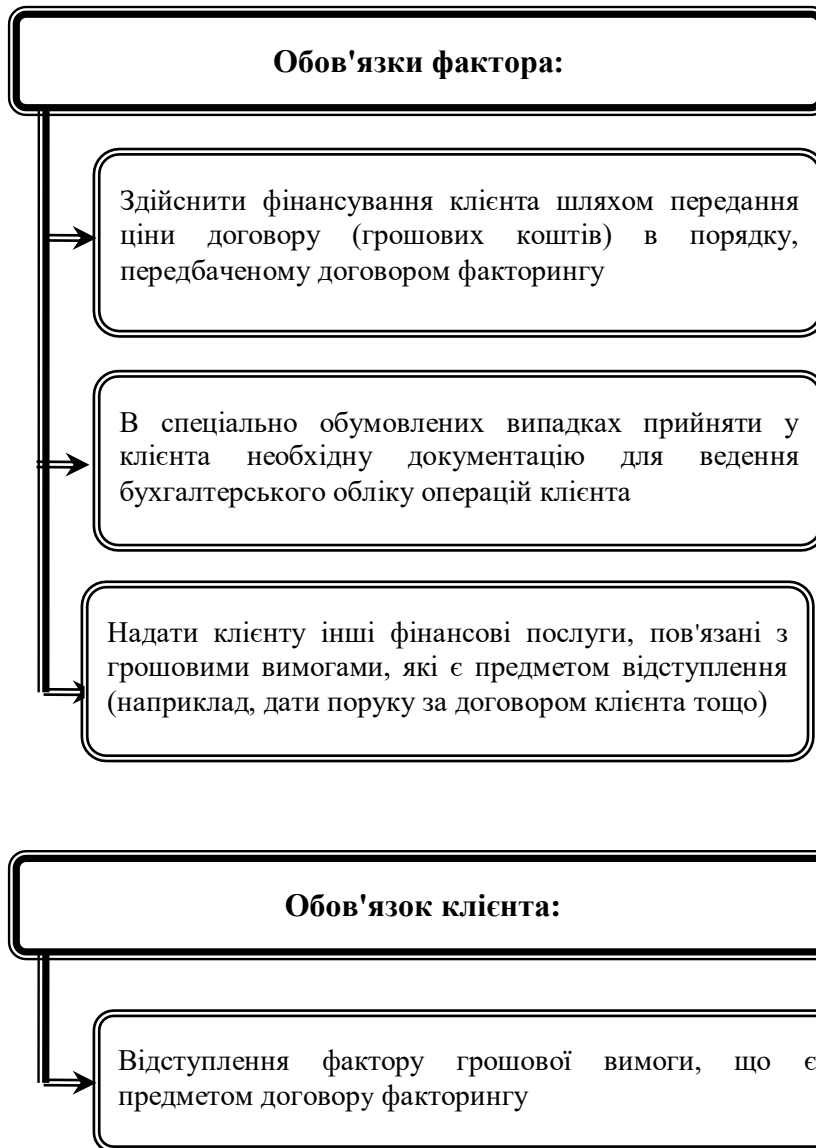
Правовідносини за договором факторингу

3. Права та обов'язки учасників факторингових відносин

Права фактора регулює ст. 1084 ЦК України. Так, якщо відповідно до умов договору факторингу фінансування клієнта здійснюється шляхом купівлі у нього фактором права грошової вимоги, фактор набуває права на всі суми, які він одержить від боржника на виконання вимоги, а клієнт не відповідає перед фактором, якщо одержані ним суми є меншими від суми, сплаченої фактором клієнтові (ч. 1). Якщо відступлення права грошової вимоги факторові здійснюється з метою забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором, фактор зобов'язаний надати клієнтові звіт і передати суму, що перевищує суму боргу клієнта, який забезпечений відступленням права грошової вимоги, якщо інше не встановлено договором факторингу. Якщо сума, одержана фактором від боржника, виявилася меншою від суми боргу клієнта перед фактором, який забезпечений відступленням права вимоги, клієнт зобов'язаний сплатити факторові залишок боргу (ч. 2).

Стаття 1080 ЦК України закріплює імперативне правило про недійсність заборони відступлення права грошової вимоги. Так, відповідно до ч. 1 цієї статті договір факторингу **є дійсним незалежно від наявності домовленості між клієнтом та боржником про заборону відступлення права грошової вимоги** або його обмеження. Відповідно з ч. 2 цієї статті у цьому разі клієнт не звільняється від зобов'язань або відповідальності перед боржником у зв'язку із порушенням клієнтом умови про заборону або обмеження відступлення права грошової вимоги.

4. Відповідальність сторін договору факторингу

За загальним правилом сторони договору факторингу можуть притягуватись до цивільно-правової відповідальності на підставі загальних норм, закріплених у главі 51 ЦК України.

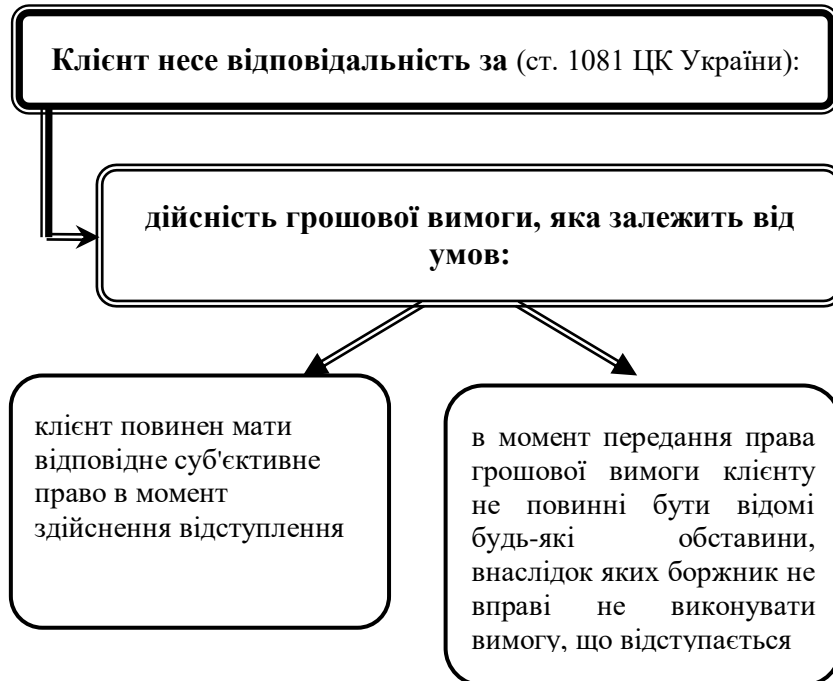
У ст. 1081 ЦК України передбачено **два загальних правила відповідальності клієнта перед фактором:**

1) клієнт **відповідає** перед фактором за дійсність грошової вимоги, право якої відступається, якщо інше не встановлено договором факторингу (ч. 1).

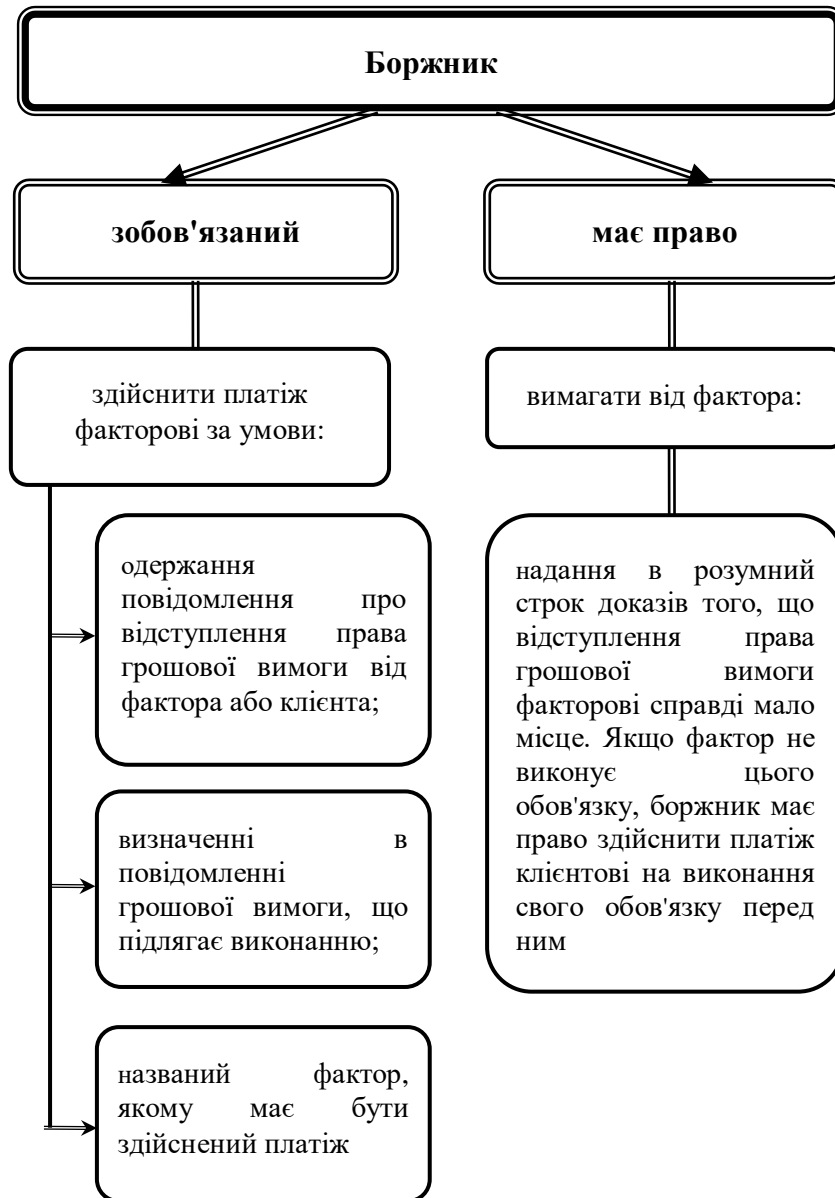
Грошова вимога, право якої відступається, є дійсною, якщо клієнт має право відступити право грошової вимоги і в момент відступлення цієї вимоги йому не були відомі обставини, внаслідок яких боржник має право не виконувати вимогу (ч. 2);

2) клієнт **не відповідає** за невиконання або неналежне виконання боржником грошової вимоги, право якої відступається і яка пред'явлена до виконання фактором, якщо інше не встановлено договором факторингу (ч. 3).

З наведених нормативних формулювань видно, що обидва ці правила є **диспозитивними**.

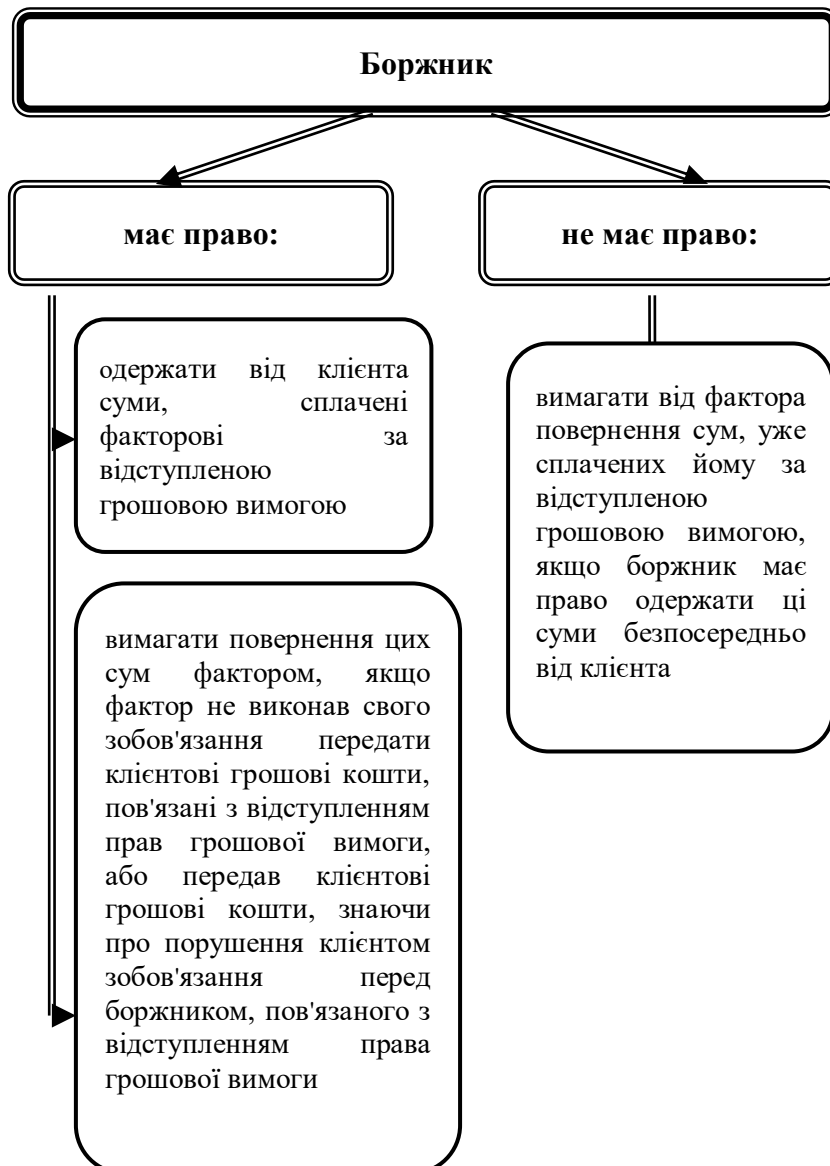
Питання **виконання боржником грошової вимоги факторові** врегульовані у ст. 1082 ЦК України. Так, боржник зобов'язаний здійснити платіж факторові за умови, що він одержав від клієнта або фактора письмове повідомлення про відступлення права грошової вимоги факторові і в цьому повідомленні визначена грошова вимога, яка підлягає виконанню, а також названий фактор, якому має бути здійснений платіж (ч. 1). Боржник має право вимагати від фактора надання йому в розумний строк доказів того, що відступлення права грошової вимоги факторові справді мало місце. Якщо фактор не виконає цього обов'язку, боржник має право здійснити платіж клієнтові на виконання свого обов'язку перед ним (ч. 2). Виконання боржником грошової вимоги факторові відповідно до цієї статті звільняє боржника від його обов'язку перед клієнтом (ч. 3).

За загальним правилом, закріпленим у ч. 1 ст. 1083 ЦК України, наступне (подальше) відступлення фактором права грошової вимоги третій особі не допускається. Натомість ця норма сформульована диспозитивно і у договорі факторингу сторони можуть його змінити. Якщо сторони скористались цим правом і змінили відповідну норму, то наступне відступлення права грошової вимоги здійснюється відповідно до положень глави ЦК України, якою і регулюються факторингові відносини.

Стаття 1085 ЦК України регулює питання про **зустрічні вимоги боржника**. Так, якщо фактор пред'явив боржнику вимогу здійснити платіж, боржник має право пред'явити до заліку свої грошові вимоги, що ґрунтуються на договорі боржника з клієнтом, які виникли у боржника до моменту, коли він одержав повідомлення про відступлення права грошової вимоги факторові (ч. 1). Боржник не може пред'явити факторові вимоги до клієнта у зв'язку з порушенням ним умови про заборону або обмеження відступлення права грошової вимоги.

Питання **захисту прав боржника** врегульовано у ст. 1086 ЦК України. Так, у разі порушення клієнтом своїх обов'язків за договором, укладеним з боржником, боржник не має права вимагати від фактора повернення сум, уже сплачених йому за відступленою грошовою вимогою, якщо боржник має право одержати ці суми безпосередньо від клієнта (ч. 1). Боржник, який має право одержати безпосередньо від клієнта суми, сплачені факторові за відступленою грошовою вимогою, має право вимагати повернення цих сум фактором, якщо фактор не виконав свого зобов'язання передати клієнтові грошові кошти, пов'язані з відступленням права грошової вимоги, або передав клієнтові грошові кошти, знаючи про порушення клієнтом зобов'язання перед боржником, пов'язаного з відступленням права грошової вимоги (ч. 2).

Запитання для самоперевірки знань:

1. Дайте визначення та охарактеризуйте мету договору факторингу.
2. Охарактеризуйте предмет договору факторингу.

3. Охарактеризуйте права та обов'язки сторін за договором факторингу.
4. Назвіть та охарактеризуйте сторони договору факторингу.
5. Охарактеризуйте правовідносини за договором факторингу.
6. У чому полягає відмінність цесії від договору факторингу?
7. Які особливості виконання боржником грошової вимоги факторові?
8. Які способи захисту прав боржника Ви знаєте?
9. Назвіть підстави припинення договору факторингу.
10. Якими нормативно-правовими актами регулюються факторингові операції?